

Εισαγωγή

Είναι ευρέως γνωστό ότι οι σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας διακρίνονται ιστορικά από μια μόνιμη δυσπιστία και εχθρότητα. Από την ίδρυση του σύγχρονου ελληνικού κράτους, τον δέκατο ένατο αιώνα, η Ελλάδα και η μετέπειτα σύγχρονη Τουρκία υπήρξαν αντίπαλοι, εχθροί και συχνά σε εμπόλεμη κατάσταση. Οι βαθιά ριζωμένες αντιπάθειες και τα διαδεδομένα στερεότυπα τροφοδοτούνται από μια δραματοποιημένη και εθνικιστικά χρωματισμένη ειδησεογραφική κάλυψη, η οποία παρέχει το πρίσμα μέσα από το οποίο οι δύο λαοί προσλαμβάνουν και ερμηνεύουν ο ένας τη συμπεριφορά του άλλου.

Η αντίληψη περί τουρκικής απειλής παραδοσιακά επηρεάζει καθοριστικά τις ελληνικές στρατηγικές προσλαμβάνουσες, άρα και τον αμυντικό σχεδιασμό της χώρας που έχει απομυζήσει τεράστια ενέργεια και πόρους. Υπό ένα ευρύτερο πολιτικό πρίσμα, η σύγκρουση αρχικά με την οθωμανική και εν συνεχεία με τη σύγχρονη Τουρκία έπαιξε κομβικό ρόλο στην ανάπτυξη του ελληνικού εθνικισμού και στην εξέλιξη του σύγχρονου ελληνικού κράτους (Lesser et al. 2001, 20-24).

Από την ανεξαρτησία της Ελλάδας από την Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1830 μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, Έλληνες και Τούρκοι γνώρισαν κατά διαστήματα περιόδους άγριων συρράξεων και επισφαλούς ειρήνης μεταξύ των δύο χωρών. Μετά τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1919, ακολούθησε ένας ακόμη Ελληνοτουρκικός Πόλεμος το 1920, αυτή τη φορά μεταξύ του Ελληνικού Βασιλείου και του Εθνικού Τουρκικού Κινήματος υπό την ηγεσία του Κεμάλ Ατατούρκ, ο οποίος τερματίστηκε το 1923 με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης. Παρά την κοινή ένταξή τους στο NATO και τα κοινά φοβικά σύνδρομά τους την εποχή του Ψυχρού Πολέμου έναντι της σοβιετικής Ρωσίας, οι δύο χώρες έφτασαν εκ νέου πολύ κοντά σε πόλεμο μετά την έναρξη του αγώ-

να για την Κυπριακή Ανεξαρτησία και το τουρκικό πογκρόμ κατά του ελληνικού στοιχείου της Κωνσταντινούπολης το 1955, μετά τις διακοινοτικές ταραχές στην Κύπρο το 1963-1964, όπως και μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974.

Το 1974, στο πλαίσιο του κυπριακού ζητήματος, επήλθε και βραχυχρόνια εμπλοκή των στρατιωτικών δυνάμεων των δύο χωρών. Η ανάδειξη της ελληνοτουρκικής διαφοράς στο Αιγαίο τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 επιδείνωσε ακόμα περισσότερο την ήδη επισφαλή συνύπαρξη των δύο χωρών, δημιουργώντας μια παγιωμένη και δυσεπίλυτη διένεξη για το Αιγαίο πέλαγος, η οποία όξυνε τις ελληνοτουρκικές σχέσεις περισσότερο από κάθε άλλο ζήτημα. Η συγκεκριμένη διαφορά παραδοσιακά έχει πάρει τη μορφή μιας ψυχρής σύγκρουσης με περιστασιακές αναζωπυρώσεις μέχρι και σήμερα, στο πλαίσιο των οποίων οι δύο χώρες έφτασαν αρκετές φορές στα πρόθυρα του πολέμου – μεταξύ άλλων το 1976, το 1987, το 1996 και το 2020.

Μετά την κρίση του Μαρτίου του 1987 στο Αιγαίο, επικράτησε ευρύτατη συναίνεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα για την επιτακτική ανάγκη συνομιλιών με την Τουρκία προς επίλυση των διαφορών στον θαλάσσιο χώρο. Οι συνομιλίες αυτές θα μπορούσαν, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να οδηγήσουν στη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων. Ωστόσο, η Ελλάδα ήταν διατεθειμένη να προσέλθει σε συνομιλίες υπό τον όρο ότι το μοναδικό αντικείμενο διαπραγματεύσεων θα ήταν η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας και της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ) στο Αιγαίο και στην ανατολική Μεσόγειο.

Η Τουρκία, από την άλλη πλευρά, θα μπορούσε να προσέλθει σε ουσιαστικές διαπραγματεύσεις μόνο για να συζητήσει ένα ευρύ φάσμα διεκδικήσεων, τις οποίες εγείρει ήδη από το 1973. Αυτές περιλαμβάνουν τις διεκδικήσεις της Άγκυρας για την υφαλοκρηπίδα, την αποστρατικοποίηση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου, τα χωρικά ύδατα και τη δικαιοδοσία επί του εθνικού και του διεθνούς εναέριου χώρου (FIR) στο Αιγαίο. Επιπλέον, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, η Τουρκία έχει αρχίσει να αμφισβητεί τη νομι-

κή αρχιτεκτονική που είχε θεσπιστεί με τη Συνθήκη της Λωζάνης στο Αιγαίο, αμφισβητώντας την κυριαρχία της Ελλάδας επί πολλών νησίδων, ιδίως των νησίδων Ίμια/Καρντάκ, και υποστηρίζοντας ότι το «αδιευκρίνιστο» νομικό καθεστώς τους διαμορφώνει *de facto* «γκρίζες ζώνες» στο Αιγαίο. Τα τελευταία χρόνια, το σύνολο σχεδόν των πολιτικών κομμάτων και αξιωματούχων της Τουρκίας έχει αμφισβητήσει την κυριαρχία της Ελλάδας επί των νησιών του ανατολικού Αιγαίου και των Δωδεκανήσων, από τη Σαμοθράκη μέχρι το Καστελλόριζο, διατυπώνοντας τον ισχυρισμό ότι η αποστρατικοποίησή τους αποτελούσε προϋπόθεση της εδαφικής κυριαρχίας της Ελλάδας επ' αυτών. Έχουν επίσης υποστηρίξει ότι, λόγω της στρατικοποίησής τους, η Ελλάδα απειλεί τις εδαφικές διευθετήσεις που συμφωνήθηκαν στις Συνθήκες Ειρήνης της Λωζάνης και των Παρισίων, θέτοντας έτσι σε απειλή τη διεθνή ασφάλεια. Αν και όχι της ίδιας θεμελιώδους σημασίας με τις άλλες διαφορές, μέρος της σχετικής ατζέντας προβλημάτων αποτελεί τα τελευταία χρόνια και το ζήτημα της εκμετάλλευσης των πιθανών ενεργειακών πόρων του Αιγαίου. Η Ελλάδα αντιλαμβανόταν ανέκαθεν τη διαμάχη αυτή πρωτίστως ως πρόβλημα ασφάλειας, ενώ η Τουρκία, κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, τη θεωρούσε μάλλον διένεξη για τους ενεργειακούς πόρους παρά ζήτημα ασφάλειας (Axt et al. 2008, 175).

Η ένταξη τόσο της Ελλάδας όσο και της Τουρκίας στη συμμαχία του NATO το 1952 δεν μπόρεσε να κατευνάσει τα σύνδρομα ανασφάλειας σε καμία από τις δύο χώρες. Το NATO αποφεύγει συστηματικά και σκόπιμα¹ να εμπλακεί στην ελληνοτουρκική διένεξη. Έτσι, από το 1973-1974 Ελλάδα και Τουρκία είναι τυπικά μόνο σύμμαχοι στο NATO, ενώ φαίνεται ότι οι ελληνικές και οι τουρκικές δυνάμεις δεν εντάχτηκαν ποτέ ολοκληρωμένα στη συνολική στρατιωτική δομή διοίκησης της συμμαχίας. Υπάρχουν πάμπολλες ενδείξεις ότι λειτουργούσαν ως εθνικές και όχι ως συμμαχικές δυνά-

---

1. Είναι χαρακτηριστικό ότι το NATO φτάνει στο σημείο να υποστηρίζει προτάσεις για μελέτες και ερευνητικά προγράμματα που σχετίζονται με αυτά τα θέματα.

μεις. Ακόμα και κατά την πρώιμη περίοδο της δεκαετίας του 1950 επικρατούσε ένας φόβος στρατηγικού χαρακτήρα στα ανώτατα επιχειρησιακά και διοικητικά κλιμάκια του NATO ότι, σε περίπτωση πολέμου στα Βαλκάνια, μια επιθετική επιχείρηση του σοβιετικού μπλοκ θα μπορούσε εύκολα να κατακερματίσει τις δυνάμεις του NATO, υποχρεώνοντάς τις να πολεμήσουν σε επί μέρους, μικρότερα θέατρα πολέμου, λόγω της απουσίας οποιασδήποτε επαφής μεταξύ των ελληνικών και των τουρκικών χερσαίων δυνάμεων. Είναι αξιοσημείωτο ότι, μετά την κυπριακή κρίση τον Αύγουστο του 1974, η Αθήνα αποφάσισε να αποχωρήσει μονομερώς από την ενιαία στρατιωτική δομή του NATO σε μια κίνηση διαμαρτυρίας «για την αδράνεια της Συμμαχίας» κατά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Σχεδόν αμέσως οι Ηνωμένες Πολιτείες επέβαλαν εμπάργκο στις πωλήσεις όπλων στην Τουρκία. Η Ελλάδα έπαψε να συμμετέχει, μεταξύ άλλων, στην Επιτροπή Αμυντικού Σχεδιασμού του NATO, σε κοινές στρατιωτικές ασκήσεις της συμμαχίας και στην ανταλλαγή πληροφοριών με τους συμμάχους της για την κοινή αεράμυνα, μέχρι την επανένταξή της το 1980. Το δομικό πρόβλημα της ενιαίας στρατιωτικής διοίκησης του NATO, ωστόσο, δεν μπόρεσε ποτέ να εξλειφθεί πλήρως. Αντιθέτως, από το 1955 και εξής, κάθε φορά που ξεσπούσε κρίση στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, εκδηλωνόταν σε πλήρη έκταση το αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ των δύο χωρών και των συμμάχων τους στο NATO. Οι κρίσεις αυτές γρήγορα κλιμακώνονταν σε σοβαρές διαμάχες, που απειλούσαν να διαταράξουν, πρώτον, τη δυνατότητα της Τουρκίας να ελέγχει τη μοναδική θαλάσσια σύνδεση μεταξύ Μεσογείου και Μαύρης Θάλασσας μέσω της κατοχής των Δαρδανελίων και, δεύτερον, το σύνολο της αμυντικής ικανότητας του NATO στην περιοχή (Stergiou 2021, 28).

Το γεγονός ότι Ελλάδα και Τουρκία έχουν την ευλογία ή την κατάρτα να βρίσκονται γεωγραφικά στην ανατολική Μεσόγειο, δηλαδή σε μια εξαιρετικά εύφλεκτη γεωπολιτικά περιοχή που κατατρύχεται από αναρίθμητες εθνοτικές και πολιτικές συγκρούσεις, αποτελεί σημαντικό στοιχείο της ανάλυσης. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η ανατολική Μεσόγειος υπήρξε ανέκαθεν μια εξαιρετικά σημα-

ντική περιοχή – γεωπολιτικά, γεωοικονομικά και γεωστρατηγικά. Είναι μοιρασμένη ανάμεσα σε τρεις ηπείρους –στην Ευρώπη, στην Ασία και στην Αφρική– και σε τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες – στον ιουδαϊσμό, στον χριστιανισμό και στο ισλάμ. Επιπλέον, στην ανατολική της λεκάνη υπάρχουν δύο πολύ σημαντικά θαλάσσια στενά, του Σουέζ και των Δαρδανελίων, μέσω των οποίων το Αιγαίο επικοινωνεί με τη Μαύρη Θάλασσα και τις παράκτιες χώρες της ευρύτερης περιοχής. Οι ακτές του Αιγαίου αποτελούν κρίσιμο τμήμα αυτού του συμπλέγματος. Είναι συνυφασμένες μέσα από μια μακρά κοινή ιστορία και έχουν βρεθεί στο επίκεντρο της ελληνοτουρκικής σχέσης με πολλούς και αντιφατικούς τρόπους. Υπήρξαν κατά καιρούς τόποι ειρηνικής συμβίωσης μεταξύ ορθόδοξων χριστιανών και μουσουλμάνων, Ελλήνων και Τούρκων, αλλά και τόποι εκδήλωσης εθνοτικών ανταγωνισμών, συγκρούσεων και διενέξεων (Karakatsanis 2014, 81-82).

Η Μεσόγειος θάλασσα είναι μία από τις πλέον πολυσύχναστες πλωτές θαλάσσιες οδούς του κόσμου. Εκτιμάται ότι την τελευταία δεκαετία η Μεσόγειος ήταν υπεύθυνη για το 15% περίπου της παγκόσμιας ναυτιλιακής δραστηριότητας με βάση τον αριθμό των προσεγγίσεων και για το 10% με βάση τον αριθμό των πλοίων. Κατά την ίδια δεκαετία, 13.000 εμπορικά πλοία πραγματοποίησαν 252.000 προσεγγίσεις σε λιμάνια της Μεσογείου, συνολικού μέσου ετήσιου όγκου 3,8 δισεκατομμυρίων τόνων απόβαρου. Τα εμπορικά πλοία που δραστηριοποιούνται εντός της Μεσογείου ή τη διαπλέουν γίνονται όλο και μεγαλύτερα, ενώ μεταφέρουν περισσότερα εμπορικά αγαθά σε αυξημένο τონάζ (Chrysochou and Dalaklis 2019, 142).

Η ανακάλυψη αποθεμάτων φυσικού αερίου στην ανατολική Μεσόγειο την περίοδο 2009-2015 καλλιέργησε προσδοκίες για την ύπαρξη ακόμα μεγαλύτερου φυσικού ενεργειακού πλούτου στην περιοχή του Αιγαίου, εξέλιξη που προσωρινά πολλαπλασίασε την πολιτική, οικονομική και γεωπολιτική σημασία της περιοχής, ανεβάζοντας παράλληλα το διακύβευμα των προϋπαρχουσών συγκρούσεων και αντιπαλοτήτων, και διαμορφώνοντας ένα δυσεπί-

λυτο και πολυδιάστατο πρόβλημα. Για την Τουρκία, το Αιγαίο πέλαγος είναι μια κοινή θαλάσσια περιοχή την οποία μοιράζονται τα δύο παράκτια κράτη. Για την Ελλάδα το Αιγαίο αποτελεί κομμάτι της ελληνικής πατρίδας, και επομένως οποιαδήποτε παραχώρηση έναντι αυτής της εδραιωμένης αντίληψης θα ισοδυναμούσε με εθνική προδοσία. Η απουσία ενός κοινά αποδεκτού νομικού καθεστώτος για τα θαλάσσια σύνορα έχει επιδεινώσει τις υφιστάμενες διαφορές. Οι εκκρεμότητες όσον αφορά την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας και των ΑΟΖ μεταξύ των δύο γειτονικών κρατών αποδείχτηκαν πηγή διαρκών εντάσεων, χωρίς ωστόσο να προκαλέσουν σοβαρά προβλήματα στην ελευθερία της ναυσιπλοΐας ή, κατ' επέκταση, στις θαλάσσιες μεταφορές και στις αντίστοιχες οδούς ενεργειακού εφοδιασμού. Η οριοθέτηση των θαλάσσιων ζωνών είναι ένα εξαιρετικά ακανθώδες και αμφιλεγόμενο πολιτικό ζήτημα, καθώς άπτεται κυριαρχικών δικαιωμάτων αλλά και οικονομικών συμφερόντων. Τούτων δοθέντων, οι κύκλοι αδειοδότησης ερευνών για τον εντοπισμό κοιτασμάτων υδρογονανθράκων, όπως και οι γεωτρήσεις και η εκμετάλλευση κοιτασμάτων φυσικού αερίου και πετρελαίου από ορισμένα κράτη της περιοχής, πυροδότησαν σοβαρές διακρατικές συγκρούσεις και αντιπαλότητες, που έφεραν τις γείτονες χώρες στα πρόθυρα του πολέμου – αν και το ενεργειακό ζήτημα δεν ήταν στις περισσότερες περιπτώσεις το κύριο αίτιο των διενέξεων.

Τα πράγματα έγιναν ακόμα πιο περίπλοκα στην ανατολική Μεσόγειο, όταν, τον Νοέμβριο του 2019, η Τουρκία υπέγραψε συμφωνία οριοθέτησης θαλάσσιων ζωνών με τη διεθνώς αναγνωρισμένη λιβυκή κυβέρνηση της Τρίπολης. Επρόκειτο για κίνηση της Τουρκίας να απεγκλωβιστεί από την περιορισμένη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου, στην οποία οδηγήθηκε μετά την απόφαση της Αιγύπτου, της Κύπρου και της Ελλάδας να προωθήσουν από κοινού τα θαλάσσια συμφέροντά τους και να ενισχύσουν τη συμμαχία τους. Η ανταπάντηση της Ελλάδας, με την υπογραφή συμφωνίας οριοθέτησης της θαλάσσιας ζώνης της με την Αίγυπτο και την Ιταλία το καλοκαίρι του 2020, επέφερε τη σφοδρή αντίδραση της

Άγκυρας, πυροδοτώντας σοβαρές εντάσεις στο Αιγαίο. Ελλάδα και Τουρκία εनेπλάκησαν επί αρκετές εβδομάδες στην πιο οξεία αντιπαράθεση που είχε γνωρίσει η περιοχή τα τελευταία είκοσι χρόνια. Το ενδεχόμενο σύρραξης που θα μπορούσε να αποσταθεροποιήσει καταλυτικά τη νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ, ενέχοντας μάλιστα σημαντικό κίνδυνο να εξελιχτεί σε σύγκρουση μεταξύ περισσότερων κρατών, για άλλη μια φορά καταθούρβησε Ευρωπαϊκή Ένωση και Ηνωμένες Πολιτείες για τα τεκταινόμενα στην περιοχή. Η ένταση εκτονώθηκε προσωρινά προς το τέλος του 2020, ενώ το 2021 ακολούθησε η επανέναρξη των διερευνητικών συνομιλιών έπειτα από πενταετές διάλειμμα. Οι επαφές αυτές σημαδεύτηκαν από τις ανταγωνιστικές αξιώσεις των δύο χωρών επί των υδάτων της Μεσογείου. Τα πράγματα πήραν διαστάσεις κατάστασης εκτάκτου ανάγκης το 2022, όταν τερματίστηκαν άμεσα οι επαφές ακόμα και για τις ενότητες που αφορούσαν την επικοινωνία και τη συνεργασία σε θέματα χαμηλής πολιτικής, που είχαν δρομολογηθεί το 2021.

Παράλληλα η Μεσόγειος έχει αναδειχτεί σε εστία της κλιματικής αλλαγής, η οποία αναμένεται να εξελιχτεί εκεί ταχύτερα από ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη περιοχή του κόσμου (United Nations 2021). Ως εκ τούτου, ανεξάρτητα από τα διάφορα νομικά και γεωπολιτικά κωλύματα που έχουν εμποδίσει την εκμετάλλευση των ενεργειακών κοιτασμάτων της περιοχής, τα τελευταία χρόνια έχουν διατυπωθεί και σοβαροί περιβαλλοντικοί προβληματισμοί σχετικά με τις επιπτώσεις της εξόρυξης υδρογονανθράκων στο οικοσύστημα της Μεσογείου. Με αφορμή τις πρωτοφανείς πυρκαγιές που έπληξαν Ελλάδα και Τουρκία το καλοκαίρι του 2021, κατέστη σαφές ότι και οι δύο χώρες αντιμετωπίζουν στον ίδιο βαθμό την πρόκληση επιβίωσης που θέτει η εν εξελίξει κλιματική κρίση. Ενώ οι προστριβές μεταξύ των δύο χωρών για τις θαλάσσιες ζώνες και την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, που σχετίζονται με κυριαρχικές διεκδικήσεις και, έως έναν βαθμό, με τις φιλοδοξίες ανακάλυψης κοιτασμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου, μαίνονται τα τελευταία χρόνια απειλώντας να οδηγήσουν σε συγκρούσεις

μεγάλης κλίμακας, ο αντίκτυπος της κλιματικής κρίσης στην Τουρκία και στην Ελλάδα είναι πραγματικά τεράστιος. Ο πληθυσμός της Μεσογείου, που ξεπερνά το μισό δισεκατομμύριο ανθρώπους, βρίσκεται ολοφάνερα αντιμέτωπος με αλληλένδετες κλιματικές απειλές. Επιπλέον, οι δύο χώρες αναμένεται να αντιμετωπίσουν μαζικές μεταναστευτικές ροές ως αποτέλεσμα των έντονων κλιματικών φαινομένων σε αυτές τις περιοχές του πλανήτη. Ενώ η λεγόμενη προσέγγιση της «διατήρησης των υδρογονανθράκων στο έδαφος» έδειξε να κερδίζει δειλά δειλά έδαφος, ιδίως στην Ελλάδα, οι υψηλές ενεργειακές τιμές και η ανησυχητική διασάλευση της ενεργειακής αλυσίδας που προκάλεσε ο Ρωσοουκρανικός Πόλεμος το 2022 αναζωπύρωσαν το ενδιαφέρον για τους υδρογονάνθρακες, απειλώντας να ανατρέψουν αυτή την τάση και, φυσικά, να αναζωπυρώσουν τις γεωπολιτικές εντάσεις.

Το ανά χείρας βιβλίο επιχειρεί να φωτίσει το υπόβαθρο αυτών των εξελίξεων. Χρησιμοποιώντας μια διεπιστημονική μεθοδολογία, η οποία συνδυάζει τη θεωρητική, νομική, γεωπολιτική και ιστορική ανάλυση, η μελέτη αυτή φιλοδοξεί να αποσαφηνίσει τα σημεία τριβής στην ελληνοτουρκική διένεξη στο Αιγαίο. Επιπλέον, χρησιμοποιώντας για πρώτη φορά μια συγκριτική αξιολόγηση των κοινωνικοοικονομικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων των δραστηριοτήτων έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων, καθώς και των προγνώσεων για την εξέλιξη της κλιματικής αλλαγής στην περιοχή, η μελέτη προτείνει ένα εναλλακτικό πρότυπο οικονομικής ανάπτυξης, το οποίο, με τη σειρά του, θα μπορούσε να αποδειχτεί χρήσιμο για τη διευθέτηση της δυσεπίλυτης και πολυεπίπεδης ελληνοτουρκικής διένεξης.

Βιβλιογραφία

Axt, H. J., Schwarz, O., Wiegand, S. (2008). *Konfliktbeilegung durch Europäisierung? ZypernFrage, Agäis-Konflikt und griechisch-mazedonischer Namenstreit*. Baden-Baden: Nomos Verlag.